

ספר משלי פרק ג

- (א) בְּנֵי תוֹרָתִי אֵל תִּשְׁכַּח וּמִצְוֹתַי יִצַר לִבְךָ:
 (ב) כִּי אֲרֹךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשְׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ:
 (ג) חֶסֶד וְאֱמֶת אֵל יַעֲזֹבְךָ קִשְׁרָם עַל גְּרִירוֹתֶיךָ כְּתָבָם עַל לִיחַ לִבְךָ:
 (ד) וּמִצָּא חֵן וְשָׂכַל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:
 (ה) בְּטַח אֵל יְדוֹד בְּכָל לִבְךָ וְאֵל בִּינְתְךָ אֵל תִּשְׁעֶן:
 (ו) בְּכָל דְּרָכֶיךָ דַּעְהוּ וְהוּא יִישֶׁר אֲרֻחֹתֶיךָ:
 (ז) אֵל תִּהְיֶה חֶכֶם בְּעֵינֶיךָ יִרְא אֶת יְדוֹד וְסוּר מֵרַע:
 (ח) רַפְאוֹת תִּהְיֶה לְשׁוֹרֶךָ וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ:
 (ט) כִּבֵּד אֶת יְדוֹד מֵהוֹנֵךְ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאָתֶיךָ:
 (י) וְיִמְלְאוּ אֶסְמֶיךָ שִׁבְעַת יְדֵי וְתִירוֹשׁ יִקְבֵּיךָ יִפְרְצוּ:
 (יא) מוֹסֵר יְדוֹד בְּנֵי אֵל תִּמְאָס וְאֵל תִּקְץ בְּתוֹכְחָתוֹ:
 (יב) כִּי אֶת אֲשֶׁר יֵאָהֵב יְדוֹד יוֹכִיחַ וְכָאֵב אֶת בֶּן יִרְצֶה:
 (יג) אֲשֶׁרֵי אָדָם מִצָּא חֶכְמָה וְאָדָם יִפִּיק תְּבוּנָה:
 (יד) כִּי טוֹב סַחְרָה מִסַּחַר כֶּסֶף וּמִחֲרוֹץ תְּבוּאָתָהּ:
 (טו) יִקְרָה הֵיא מִפְּנֵיִים {מִפְּנֵיִים} וְכָל חֲפָצֶיךָ לֹא יִשׁוּ בָּהּ:
 (טז) אֲרֹךְ יָמִים בִּימִינָה בְּשִׂמְאוּלָה עֶשֶׂר וְכָבוֹד:
 (יז) דְּרָכֶיךָ דְּרָכֵי נֶעֱם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם:
 (יח) עֵץ חַיִּים הֵיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכֶיהָ מְאֹשֶׁר:

שו"ת יביע אומר חלק ז - יורה דעה סימן יז

ובדרשותי אמרתי לפרש מה שכתוב במשלי (ג, יג - יד), אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה וכו', כי לכאורה הפסוק כפול ומכופל, אלא נראה שהמדובר בשני אנשים, החכם והמחזיק בידו, אשרי אדם מצא חכמה זה החכם שעוסק בתורה ומצא כדי מדתו, שהוא בבחינת יגעתי ומצאתי האמן (מגילה ו ב), ואדם "יפיק" תבונה, לשון הפעיל, זה המחזיק שעל ידו נעשה החכם נבון בתורה ללמוד דבר מתוך דבר, מאחר שאין לו דאגת פרנסה לו ולבני ביתו, וממילא רווחא שמעתא. וסיים, כי טוב סחרה מסחר כסף, כי השותפים במסחר במקנה וקנין, כל אחד מהשותפים מקבל מחצית מן הריוח בלבד, ואילו כאן החכם והמחזיק כל אחד מהם מקבל שכרו משלם, כי בצל החכמה בצל הכסף. וכמ"ש הגר"ח בן עטר ודעימיה, כי מנה של קודש כפול היה, וכל אחד מהם מקבל שכר שלם, ולא ינוכה כלל משכרו של החכם.

וע' בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' קא) שהביא תשובת שאלה לרבינו האי גאון, וזת"ד, שאלה, הנוהג להתענות שני וחמישי, ואח"כ אמר, שכר תעניות אלו יהיה לפלוני, מהו וכו'. והשיב דברים אלו דברי הבל הם, שאיך יעלה על לב לומר ששכרו של העוסק בתורה ובמעשים טובים ינתן לזה והלא נאמר צדקת הצדיק עליו תהיה, ורשעת הרשע עליו תהיה¹, וכשם שאין אדם נתפס בעון זולתו כך אין אדם זוכה בזכות זולתו, היחשוב

1. יחזקאל יח, כ: הַנֶּפֶשׁ הַחַטָּאת הִיא תָמוּת בֶּן לֹא יִשָּׂא בְּעוֹן הָאֵב וְאֵב לֹא יִשָּׂא בְּעוֹן הַבֶּן צְדָקָת

אדם שמתן שכר המצות הוא דבר שישאהו בחיקו שיוכל ליתנו לאחר וכו', וזה שמכר שכר תעניתו ליכול כלבא לשירותיה², ומה שכר יש לו עוד אצל הקב"ה וכבר נטל דמים וקרוב הוא לקבל פורענות מלקבל שכר כי עשה שם שמים פלסתר, וכקרדום לאכול בו לחם.

אבל ודאי מי שנתן שכר למלמד כדי ללמד תורה, יש לו שכר גדול על כך, וכן המאכיל עני או חכם כדי לברכו וכו', וכן המסעד ועוזר לעושי מצות כדי שיוכלו לקיימן, יש שכר לו ולהם. וביותר מי שעוזר לעוסקים בתורה שיהיה לבם פנוי לעסוק בה, יש לו שכר. "והשכר שיש לו על פעולתו הוא". וכן אמרו בגמ' (סוטה כא א³) וכו'. וסיים

הצדיק עָלֵיו תְּהִיָּה וְרִשְׁעָת רִשְׁעֵי הָרָשָׁע עָלָיו תְּהִיָּה: ס

2. תענית דף יא עמוד ב: אמר רב ששת האי בר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול כלבא לשירותיה. ספר כפתור ופרח פרק לט [מי רשאי לסגף עצמו בתענית]: פרק סדר תעניות (תענית כב, ב) רבי יוסי אומר אין היחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות ואין הבריות מרחמות עליו, ואמר רב יהודה אמר רב מאי טעמא דרבי יוסי דכתוב (בראשית ב, ז) ויהי האדם לנפש חיה, אמר ליה הקב"ה נשמה שנתתי לך החיה אותה. וכן מסכת נדרים (י, א) מההיא דאשר חטא על הנפש (במדבר ו, יא). ומסכת תענית פ"ק (יא, ב) בר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול כלבא לשירותיה. והטעם שאין המצטער יכול לכון שמועותיו ולא לעמוד על תורתו וכל שכן האיש הרעב וכדאמרין פרק השותפין שרצו (ב"ב יב, ב) אמר רב דימי דמן חיפא קודם שיאכל אדם וישתה יש לו כמה לכבות, לאחר שאכל ושתה אין לו אלא לב אחד שנאמר (איוב יא, יב) ואיש נבוב ילבב, וכתוב (שמות כז, ח) נבוב לוחות ומתרגמין חליל לוחין, ופי' כמה לכבות שאינו מסכים לדעת אחת ועל דעת זה מסכים הרשב"א ז"ל. אף אנו נאמר כמה התירו מן הדברים לכבוד השבת וכמו שהוא בפרק זה ובפרק שלפניו. האמנם באבות דרבי נתן (פכ"ח) תניא רבי נתן אומר אין לך אהבה כאהבה של תורה, רבי יהודה הנשיא אומר כל המקבל עליו תענוג העולם הזה נותנין לו תענוג העולם הבא.

[וכן] פרק הנודר מן המבושל (נדרים מט, ב) זימנא חדא גזר תעניתא רשב"ג, רבי יהודה לא אתא לבי תעניתא, אמרו ליה לא אית ליה כיסויא, שדר ליה גלימא ולא קביל, דלי ציפתא אמר ליה לשליחא חזי מאי איכא, מיהו לא ניחא לי דאיתהני בהדין עלמא. פי' ציפתא מחצלת, ותחתיה גומא של זהובים. וכן עמוס הנביא ע"ה (ז, יד) כי בוקר אנכי ובולס שקמים, תרגם יונתן ע"ה ארי מרי גיתין אנא ושיקמין לי בשפלתא, מן קדם חובי עמי אנא מסגף נפשי. והתענית במקומו ראוי וטוב הוא כענין בדברים הנזכרים במסכת תענית על עניני המאורעות וכיוצא בהם. פרק אין עומדין (ברכות לב, ב) אמר רבי אלעזר גדולה תענית יותר מן הצדקה, מאי טעמא שזה בגופו וזה בממונו. ירושלמי פרק אין עומדין (פ"ד ה"ג) המתפלל ואינו נענה צריך תענית. והאמת (משלי יג, כה) צדיק אוכל לשובע נפשו, כענין האומר אוכל בשביל שאחיה ואחיה בשביל שאעבוד יוצרי ית'. עכ"ל הכפתור ופרח.

3. סוטה דף כא עמוד א: מאי בוז יבוזו לו אמר עולא לא כשמעון אחי עזריה ולא כרבי יוחנן דבי נשיאה אלא כהלל ושבנא דכי אתא רב דימי אמר הלל ושבנא אחי הוו הלל עסק בתורה שבנא עבד עיסקא לסוף א"ל תא נערוב וליפלוג יצתה בת קול ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתו וגו':

המהר"ם אלשקר, וכל דבריו דברי קבלה הם ואין להוסיף או לגרוע מהם. ע"כ. וראיתי להגאון מהר"י אלגאזי בספר שמע יעקב (פרשת וירא דף טז ע"ב), שהביא מ"ש רב האי גאון "והשכר שיש לו על פעולתו הוא", וכתב, ושמע מינה שהמחזיק ביד עמלי תורה אינו נוטל חלק כחלק עם העמלים בתורה, אלא כמ"ש שהשכר שיש לו על פעולתו הוא. דהיינו כשאר כל מצות. וכן מוכח בברכות (לד ב) כל הנביאים לא נתנבאו אלא לעושה פרקמטיא לת"ח מנכסיו, אבל ת"ח עצמם עין לא ראתה אלהים זולתך, וזוהי הכוונה במ"ש אשרי אדם מצא חכמה, זה תלמיד חכם, ואדם שמצא ת"ח שיפיק תבונה, ולפי שיש במשמע שהמחזיק והעמל חלק כחלק יאכלו, לפיכך חזר לפרש שאינם שוים בשיעוריהם, כי טוב סחרה זה הת"ח שקנה חכמה יותר מהמחזיק והתומך אשר סחר בכסף, כי יקרה היא מפנינים וכל חפציק לא ישוו בה, שאינו שווה בשווה עם הת"ח, כי הת"ח עצמו עין לא ראתה וכו'. ע"כ.

ופירושו הוא נגד מ"ש המפרשים הנ"ל כי מנה של קדש כפול היה. וכל אחד מהם לוקח שכר שלם לעצמו. ומ"ש רב האי גאון שהשכר על פעולתו הוא, בא לומר שלא ינוכה משכר החכם כלל, אלא הוא חולק שכר לעצמו משלם, וכן החכם מקבל שכרו משלם, וכמ"ש האור החיים וההפלאה והמהרימ"ט. ומ"ש שת"ח עצמם עין לא ראתה, הנה גם המחזיק שכרו גדול מאד, אבל זהו רק אם הוא חולק עם החכם שווה בשווה כיששכר וזבולון, אבל העושה פרקמטיא ומהנה ת"ח מנכסיו, שאינו הגורם היחיד ללימוד החכם, בודאי שאין שכרו גדול כל כך כמו החכם. ולכן עדיין יש לפרש הפסוקים במשלי כמו שכתבנו. ושור"ר בשו"ת אפרקסתא דעניא (ס"ס נח) שהעיר כן לנכון ע"ד הרב שמע יעקב הנ"ל. והביא דברי האור החיים. ע"ש. וע"ע להגאון הנצי"ב בשו"ת משיב דבר ח"ג (סי' יד) ובשו"ת טוב טעם ודעת קמא (סי' ריז). ע"ש. ודו"ק.

שו"ת משיב דבר חלק ג סימן יד

ב"ה לטבריא תוב"ב.

אחד שהי' נודע לאדם גדול מאחיו. מכר חצי זכויותיו ומצותיו בסך גדול עשרים ושנים אלף רוביל. לאיש עשיר הולך בתומו וחפץ במצותיו מאד. וקיבל המוכר מחצית הכסף ועד ששילם מחצית השני הלך לחכם גדול ושאל בחלום והשיבו לו כי אותו המוכר אינו מצוין למעלה כ"כ ואינו אלא כא' מישראל. ואחר ששמע אותו עשיר כזה ביקש לחזור בו ותבע מעות שנתן. והמוכר תובע חציו השני. והגיעו לשאול הדין עם מי וגם אם עיקר הקנין הוא דבר שיש בו ממש. וה' יאיר עיני:

רש"י: שמעון אחי עזריה – תנא הוא במשנה קמייתא דזבחים ולמד תורה על ידי אחיו שהיה עוסק בפרקמטיא כדי שיחלוק בזכות למודו של שמעון לכך הוא נקרא על שם עזריה אחיו, וכן ר' יוחנן למד ע"י הנשיא שהי' מפרנסו: הלל עסק בתורה – מתוך עוני רב כדמפרש במס' יומא (דף לה):

ראשית דבר. המוכר הראה לדעת כי אינו אדם הגון במכרו שכן הרוחני בבצע כסף. כמדתו של עשו שמכר את בכורה שלו. ובזה אותו הכתוב וכתוב "ויבז עשו את הבכורה." ולא משום שמכר במחיר נזיד עדשים. שהרי פי' הרשב"ם שמכר לו בכסף שויו. אלא שקיים הקנין במאכל עדשים. ומ"מ קרא אותו הכתוב "ויבז." דמי שדעתו יפה ומשכיל על דבר מביין כי אין לרוחני ערך כלל למכור בכל הון שבעולם, ומכ"ש ליקח בצע כסף עבור חלק עוה"ב. והרי בתענית (דף כ"ה) איתא דרחב"ד בעני' הגדול נתנו לו איזה דבר מחלקו בעוה"ב והשתדל להחזיר. ובש"ר (פנ"ב) איתא בזה כי הרעשה אשת רחב"ד ע"ז הרבה. ומכ"ש למכור בשאט נפש כבוד אלהים להתענג על ה' בעוה"ב עבור עונג הגוף בעוה"ז. הרי זה דומה למי שכבד אותו המלך באות הכבוד והוא מכרו לאחר. הרי ביזה בזה כבוד המלך וראוי לעונש. כך המוכר עונג רוחני של עולם הבא עבור תענוג גשמי עליו הכתוב צווח בספר במדבר בשעה שהמתאוננים בקשו בשר וזכרו את התענוג שהיה להם במצרים בגשמיות. ולא הרגישו בעונג הרוחני שהיה להם במדבר בגלוי שכינה. ואמר ה' עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם. ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים. משמעו שמאסתם עונג הרוחני במה שה' בקרבכם בהיותכם במדבר. מה שרחוקים היו מזה במצרים, ואתם אומרים למה זה יצאנו ממצרים. ואותו התרעומת חלה על אותו איש שמאס בעונג עוה"ב ומכרו בעונג גשמי בבצע כסף, ודאי ראוי לעונש, ואין בו מדה של אדם המעלה. ולא תקשה מהא דאיתא בסוטה (דף כ"א) דשמעון אחי עזרי' ויוחנן דבי נשיאה מכרו חצי שכר למודם בתורה עבור שהיו מפרנסם. שאני התם שמכרו כדי שיהיו יכולים לעסוק בתורה. וכבר שנינו באבות יפה שעה אחת בתורה ומעש"ט בעוה"ז יותר מכל חיי עוה"ב. וכל כך אהבו את התורה עד שלא בקשו גם שכרה בשלימות בעוה"ב. רק להתענג על ה' במלחמתה של תורה. והלל ושבנא. כשאמר שבנא להלל נערוב ונפלוג היו ג"כ כדי שיהא הלל עוסק בתורה בדעתא צילותא. אבל הלל היה שקידתו כ"כ עד שלא היה עניו הגדול מפריע אותו מתורתו, כדאיתא במס' יומא (דף ל"ה), מש"ה לא נתרצה, משא"כ שמעון ויוחנן הנ"ל ידעו בעצמם כי אם יהיו בדאגת הפרנסה יפריע אותם מלימודם, וכדאי' בעירוובין (דף ס"ה) דאמרי אביי ורבא דאי היה להם טרדה קלה לא היו שוניין כ"כ. מש"ה נתרצו לוותר על עונג רוחני בעוה"ב כדי שיתעסקו בתורה בשקידה ואשרי חלקם. משא"כ למכור עונג רוחני עבור עונג גשמי. אין זה אלא מדור המתאוננים כאמור. כל זה דברנו על מחשבותיו ועסקיו של אותו האיש המוכר: